

ELEKTRONSKO OBRAZOVANJE U NASTAVI HRVATSKOGA KAO DRUGOG I STRANOG JEZIKA

Josipa Korljan
Filozofski fakultet
Split

Boris Škvorc
Sveučilište Macquarie
Sydney¹
i
Filozofski fakultet
Split

SAŽETAK: Visoka učilišta sve češće u nastavu implementiraju metodu elektronskog obrazovanja, koristeći neko od edukacijskih programskih rješenja, što je u skladu s teorijskim konceptom konstruktivizma. Ovaj rad propituje mogućnost implementacije najpoznatijih edukacijskih programa – Moodle, Blackboard i Angel – ispituje njihove mogućnosti i bilježi komentare korisnika istovremeno ispitujući njihova ograničenja i mogućnosti koje se nude na razini kombiniranog korištenja u nastavi hrvatskog jezika. Rad propituje mogućnost upotrebe novih tehnologija u nastavi hrvatskoga kao drugog i stranog jezika kao nadogradnju uvriježenim metodama učenja. U zadnjem dijelu rada ispituju se mogućnosti alternativnih metoda učenja hrvatskog na sveučilištima koja nemaju klasične lektorate i mogućnosti koje elektronsko obrazovanje pruža u takvom kontekstu.

¹ U formiranju nekih ideja ovog članka pomogli su Natasha Levak s University of Southern Queensland u Brisbaneu, Eni Buljubašić iz Centra za hrvatske studije u svijetu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Gordana Matas s Odsjeka za engleski jezik i književnost istog fakulteta, Gordana Galić-Kakonnen s istog fakulteta te kolege iz Australije i Kanade, odnosno sa Sveučilišta Macquarie i Sveučilišta Waterloo: Luka Budak i Vinko Grubišić.

0. UVOD – IMPLEMENTACIJA NOVIH TEHNOLOGIJA U NASTAVI

Ovaj je rad inspiriran praktičnim problemom: uvođenjem metodologija elektronskog obrazovanja (engl. *e-learning*) u nastavu hrvatskoga kao drugog i stranog jezika a za potrebe studenata hrvatskoga jezika na stranim sveučilištima. Kako bismo došli do pregleda situacije u samom području bavljenja problemom, najprije treba reći nekoliko riječi o procesu implementacije novih tehnologija u nastavi općenito, a onda i u nastavi jezika. Nakon teorijske impostacije analizirat ćemo postojeće programe i medije komunikacije da bismo na kraju pozicionirali Centar hrvatskih studija u svijetu u odnosu prema postojećem stanju i perspektivu koju ovakav metodološki pristup učenju hrvatskoga kao drugog i stranog jezika ima u sveučilišnoj praksi današnjice i procesu u kojem su interakcija studenata i slobodno strujanje ideja i nastavnih sadržaja izuzetno važni.

Inkorporiranjem novih elektronskih tehnologija i medija u nastavu sveučilištima se početkom dvadeset prvog stoljeća pruža nevjerojatan broj mogućnosti za unaprjeđenje metoda poučavanja i učenja, što se posebno odnosi na učenje na daljinu i izvanredni studij. Brz tehnološki razvoj izmijenio je sliku društva, koje je u kratkom roku od dijakronijskog postalo sinkronijskim, odnosno koje je „zaboravilo svoju povijest” (Derrida) i priključilo se ideji „sinkronog kontinuiteta” (Jameson). Internet se u tom procesu pokazao jednim od temeljnih oruđa procesa globalizacije. Svojom sposobnosti povezivanja najudaljenijih dijelova svijeta u samo jednom trenutku omogućio je „totalitarnost sinkronosti”, što pruža mogućnost boravljenja na bilo kojem dijelu svijeta i istodobnu povezanost s relevantnim udaljenim osobama i mjestima.

Jedno od pravila postmodernoga suvremenog doba novih medija – „što virtualnije, to realnije” – otvorilo je mogućnost alternativnih pristupa nastavi, koja danas predstavlja perpetuiran proces podložan stalnim promjenama i po definiciji potreban neprestane nadogradnje, što se treba „očitovati u većoj kreativnosti, razvoju osobnosti, kvaliteti znanja, jer je nastava usredsređena na učenika (u najširem smislu – to jest svakog sudionika obrazovnog procesa) koji kao individuum traži i diktira svoj tempo, brzinu usvajanja znanja, dakle svoj vlastiti program” (Črnivec 1993:37).

Na visokim učilištima nove su se tehnologije počele koristiti sredinom 90-ih godina za učenje na daljinu (engl. *distance education*, DE) i svakako ih treba razlikovati od elektronskog obrazovanja s obzirom na

činjenicu da se radilo o novim medijima, onako kako su oni bili dostupni osamdesetih: u obliku audiozapisa i videozapisa. Holmberg, jedan od glavnih istraživača ovoga područja, definira „učenje na daljinu kao komunikaciju bez fizičkog kontakta u kojoj su student i mentor odijeljeni ne samo u prostoru nego i u vremenu” (Guri-Rosenbilit 2005:471). Uz ovakvu vrstu nastave, postoji i elektronsko obrazovanje koje se počinje razvijati sredinom devedesetih, a relevantni činitelj postaje krajem devedesetih i početkom novog tisućljeća. No, tu postoji bitna razlika u odnosu na tradicionalno „učenje na daljinu” i ona se može konotirati kvalitativno, a ne prostorno. Za razliku od učenja na daljinu, „elektronsko obrazovanje nipošto nije namijenjeno samo fizički udaljenim studentima. Koriste ga studenti sveučilišta u okviru svojih aktivnosti na predavanjima, seminarima i vježbama, kao i za druge akademske namjere i projekte” (isto, 474). Mogućnosti su brojne, tako da se ovom alternativom mogu služiti studenti koji su spriječeni redovito dolaziti na nastavu (najčešće mlade majke ili zaposleni, kao i studenti udaljenijeg mjesta stanovanja), ali i redoviti studenti koji na ovaj način nadopunjuju dolaznje na nastavu.

Programska rješenja za ovakvu vrstu nastave počela su se pojavljivati na tržištu krajem prošlog stoljeća, a danas se broj uključenih korisnika – studenata i profesora – i institucija broji u milijunima. Ovakvi projekti nazivaju se elektronskim obrazovanjem, mrežnim učenjem (engl. *online*) ili kraticama VLE (*Virtual Learning Environment*), LMS (*Learning Management System*), MLE (*Managed Learning Environment*). Hrvatsko nazivlje još nije riješeno, niti postoji konsenzus oko same metodologije, bilo kad je riječ o učenju putem elektronskih medija općenito ili kad govorimo o strukovno konotiranim sadržajima u okviru učenja hrvatskoga kao drugog i stranog jezika. Predlaže se naziv „sustav za udaljeno učenje” ili SUU, a Vjekoslav Hlede predložio je da porabimo naziv „sustav za upravljanje tečajevima” (<http://hlede.net/portal/content/view/73/59/>) ili SUT.

Sama praksa korištenja elektronskog obrazovanja još uvijek nije na razini svjetskih obrazovnih trendova, no zasad sva sveučilišta u Hrvatskoj mogu porabiti Merlin sučelje Srca i na njemu postavljati svoje tečajeve, kao i polaziti neke od njegovih ili CARNetovih tečajeva na <http://moodle.carnet.hr>.

1. KONSTRUKTIVISTIČKI TEORIJSKI KONCEPT

Tehnička dostignuća i novi pogled na svijet doveli su i do promjena u teoriji učenja i poučavanja. Nastavnik je prestao biti aktivnim centrom obrazovnog procesa; postao je moderator toga istog procesa kojem je sada u središtu osoba koja usvaja znanje.

Na tragu ove činjenice teorijski koncept konstruktivizma postavljen je u središte obrazovnog procesa. Znanje se gradi na temelju vlastitog iskustva te svaki učenik (student) individualno usvaja određeno znanje pri čemu se „nastoji da učenici što više samostalno odabiru i prerađuju informacije te stvaraju hipoteze i donose odluke na temelju vlastitih mentalnih modela (kognitivnih struktura, shema) kojima organiziraju osobno iskustvo”, a „instruktor treba potaknuti učenike da samostalno otkrivaju načela i zakone u sadržajima koje uče pri čemu informacije koje trebaju naučiti prethodno transformira u oblik koji je prilagođen razini već usvojenog znanja učenika” (<http://www.carnet.hr/referalni/obrazovni/mkod/pedagogijkonstr.html>).

Konstruktivizam se nastavlja na spoznaje koje su u ovom polju dali Dewey, Bruner, Piaget i Vygotsky. Govoreći o ovom teorijskom konceptu, važno je naglasiti da „to nije unitarna teorijska pozicija; to je prije kontinuum” (Doolittle), a taj kontinuum bilježi najčešće tri tipa očitovanja: kognitivni, društveni i radikalni konstruktivizam.

Kao pedagoška teorija, konstruktivizam se spontano nameće procesu implementacije elektronskog obrazovanja u nastavi jer upravo on ocrta takav proces učenja u kojem je sve podređeno individualnom usvajanju znanja, gdje nastavnik usmjerava i pomaže kada je potrebno. Studenti mogu učiti i jedni od drugih, ne samo od nastavnika. Štoviše, nastavnik može učiti od studenata. Kompjutorsko okruženje i program elektronskog obrazovanja stvaraju prijateljsku i opušteniju atmosferu za usvajanje novih znanja.

Kreirajući Moodle, Martin Dougiamas se vodio idejom društvenog konstruktivizma. On u konstruktivizmu vidi „skrivenu vrijednost pripisanu ideji različitosti i prilagodljivosti što zapravo promovira iskonsku vrijednost: preživljavanje naše vrste. Učenici (studenti) koji se mogu brzo prilagoditi učenju u složenom svijetu prije će se prilagoditi promijenjenim uvjetima i preživjeti kao individue” (Dougiamas 2000).

Proučavajući epistemologiju konstruktivizma, Doolittle je ukazao na četiri važne postavke:

1. Znanje se ne akumulira pasivno, već je rezultat aktivnog spoznavanja pojedinca.
2. Spoznaja je adaptacijski proces koji funkcionira tako da se individualno ponašanje prilagodi okolini.
3. Spoznaja organizira i daje smisao ljudskom iskustvu; ona nije proces koji će pokazati točnu reprezentaciju stvarnosti.
4. Znanje ima korijene u biološkoj/neurološkoj konstrukciji i u socijalnim, kulturnim i jezičnim interakcijama (prema Doolittle 1990:1).

Važnost stavljanja učenika u središte obrazovnog procesa u kojem će on sam spoznavati i tako učiti nalazi se i u dokumentu *Common European Framework*, u kojem piše da je potrebno „podučavanje i učenje jezika bazirati na potrebama, motivacijama, karakteristikama i resursima onih koji uče” (CEF 2001). Njima se treba prilagođavati i po pitanju odgovarajućih metoda i materijala, što nas opet vraća na potrebu korištenja novih tehnologija u nastavi. Isti se dokument zalaže i za pluralni lingvizam, koji „naglašava činjenicu da se individualno iskustvo jezika u njegovu kulturnom kontekstu širi, od jezika kuće do jezika društva, i onda jezika drugih ljudi (bilo jezika naučenih u školi, na fakultetu ili direktnim iskustvom); ljudi ne drže ove naučene jezike u strogo zatvorenom dijelu mozga već radije razvijaju komunikacijsku kompetenciju u koju ulažu sve znanje i iskustvo jezika i u kojoj se jezici povezuju i u interakciji su” (isto).

Konstruktivistički pristup učenju nalazi svoju kvalitetnu primjenu i u nastavi hrvatskoga kao drugog i stranog jezika ako učenje i njegove teorije promatramo kao neprekinuti proces koji stalno treba poboljšavati. Jezik je poseban predmet koji zahtijeva konstantnu praksu, no do nje ne će doći ako se učenicima ne dopusti da sami izaberu svoj način usvajanja novih spoznaja. Ovakav pristup učenju, naklonjen novim tehnologijama, „ohrabruje mlade ljude da upotrebljavaju društvene konstrukte mrežne zajednice i time potiče vlastitu samoprocjenu i povjerenje” (Johnson, Dyer 2005:3).

2. NAJRAŠIRENIJI PROGRAMI ELEKTRONSKOG OBRAZOVANJA

Na tržištu danas postoji više programskih podrški (engl. *software*) za mrežno učenje, no u najraširenije ubrajamo ove tri: Moodle, Angel i Blackboard. Na nekima od visokih učilišta u svijetu na kojima se podu-

čava hrvatski kao drugi i strani jezik elektronsko obrazovanje je već implementirano u nastavi. Na nekim drugima, uključujući i Centar za hrvatske studije u svijetu Filozofskog fakulteta u Splitu, ovaj je proces u pripremi. Mnoga su sveučilišta, svjesna utjecaja tehnologije na nastavu, elektronsko obrazovanje već uvrstila u svoju strategiju, među kojima je npr. i University of Glamorgan u Walesu, nakon što su došli do zaključka da je „došlo vrijeme da se sagleda trenutni odnos prema inovacijama u učenju i podučavanju te da se prepoznaju dobre i aktivne prakse” (Jones, O’Shea 2004:6). U istu skupinu pripadaju sveučilišta na kojima se predaje hrvatski: Sveučilište Macquarie u Sydneyju (koje u svome nastavnom procesu posredovanja hrvatskoga kao drugog i stranog jezika porabi Blackboard, ponekad Whiteboard) i Sveučilište Waterloo u Kanadi, koje porabi Angel. Gledamo li na visoka učilišta kao na međusobno kompetitivne ustanove koje su izvan granica naše lokalne identifikacije na globalnom tržištu postale vrlo konkurentne, posebice kad je riječ o cjeloživotnom obrazovanju (engl. *continuing education*) i njegovim programima, fleksibilnost je jedna od njihovih važnih odlika. Promatramo li pak sveučilišta i s aspekta objektivnosti u suvremenim društvenim kretanjima, uočavamo i njihovu ekonomsku, sociološku, pravnu i posebice etičku ulogu u društvu, pogotovo u zemljama Europske unije, što dovodi do zaključka da bi sveučilišta trebala biti pokazatelji društveno-socijalnih promjena, a jedan od vidova je korištenje novih metodologija i tehnologija koje su prisutne i u drugim sferama društva. Sveučilište tako, kako piše Raymond Williams u svojim razmišljanjima o budućnosti „kule od slonovače” (prije svega misleći na svoje sveučilište u Birminghamu), nije više izolirani prostor „elite”, već vrši iskorak u zajednicu u obliku prisutnosti u zajednici i utjecaja na preoblikovanje moralne paradigme društva.²

Osim procesa ovladavanja sveučilišnih sredina novim medijima, fleksibilnošću i dostupnošću izvan medija „prisutnosti” dolazi i do drugih procesa među kojima je, smatramo, najvažniji onaj koji se odnosi na revaloriziranje povlaštene pozicije sveučilišnog nastavnika. To je uvjetovano činjenicom da korištenje novih tehnologija briše granice između nastavnog i nenastavnog osoblja – bez kvalitetne tehničke podrške ne bi bila moguća ni kvalitetna mrežna nastava. Tehnička podrška također

² Upravo otud i čitav niz otvorenih sveučilišta (engl. *Open University*), dopisnih – elektronskih sveučilišnih centara, od Britanije do Australije i Kanade.

treba biti osigurana i studentima, iako su spomenuti programi napravljeni na način da budu lako razumljivi i dostupni korisnicima osnovne informatičke pismenosti.

Razlike triju proučavanih programa nisu velike i više ovise o subjektivnom dojmu korisnika i njihovoj motivaciji nego o bitnim metodološkim razlikama u implementaciji znanja i vještina u novim tehnologijama (novim medijima). Svaki od programa može se koristiti i za učenje jezika. Najpopularniji i najrašireniji program elektronskog obrazovanja je Moodle; u prvom redu razlog je taj što je besplatan. Za razliku od drugih programa koje sveučilišta plaćaju kako bi svoje sadržaje implementirala u njima, Moodle se ne plaća pa je to i jedan od razloga zašto je MZOŠ 2008. godine otkazao drugi program i preko Srca i CARNeta nastavio implementirati programe u Moodleu.

2.1. MOODLE

Moodle je programsko rješenje za proizvodnju i održavanje mrežnih kolegija putem interneta. Raspoloživ je kao program otvorenoga koda, što znači da se može besplatno kopirati, koristiti i mijenjati, no autorska prava se ne smiju mijenjati. Moodle je akronim od *Modular Object Oriented Dynamic Learning Enviroment*. Umjesto „modular” u samom začetku stajalo je „Martin”, po njegovu izumitelju Martinu Dougiamasu, koji ga je stvorio dok je pisao svoju doktorsku disertaciju, vodeći se društveno konstruktivnom pedagogijom. Sjedište mu je u Perthu, u Australiji. Moodle je također i glagol koji „opisuje proces polaganog prolaska kroz neku materiju, trudeći se raditi samo kad baš to želite (ili morate), uživajući u radu koji vas vodi prema dubljoj spoznaji i kreativnosti. Taj glagol najbolje opisuje način nastanka i razvoja samog Moodle sustava, kao i način na koji studenti i predavači mogu pristupiti obrazovnom procesu pri učenju na daljinu” (http://docs.moodle.org/hr/O_Moodle_rješenju).

Moodle se može otvoriti na bilo kojem računalu koje ima PHP (programski jezik namijenjen prvenstveno programiranju mrežnih stranica) i podržava neku poznatiju bazu podataka. Moodle trenutačno (naravno, broj se promijenio od pisanja ovog članka!) ima 26 820 464 korisnika u 204 zemlje, na 78 jezika (<http://moodle.org/stats/>). Svatko od korisnika ima svoj profil i bira tečajeve kojima želi pristupiti. Kao važnije mogućnosti Moodlea, Moodle priručnik navodi sljedeće: „Izrada velikog broja tečaja na jednom sustavu; planiranje tečaja – raspored aktivno-

sti, kalendar; upravljanje korisnicima, korisničkim ulogama i grupama korisnika na tečaju; rad s već postojećim datotekama i obrazovnim sadržajima; provjera znanja i ocjenjivanje korisnika; praćenje aktivnosti korisnika; mnogobrojni aparati za komunikaciju i kolaboraciju među korisnicima; upravljanje sustavom – sigurnosne kopije, statistike, logovi; opsežan sustav pomoći” (Bosnić 2006:8).

Tečajevi su organizirani tako da svaka lekcija ima više putanja, ovisno o odgovorima i interesima studenata. Lekcije imaju predviđeno vrijeme u kojem bi trebale biti završene, što opet ovisi o slobodnom vremenu studenata i načinu komunikacije nastavnih sadržaja, ovisno o tome jesu li dijelom sveučilišnog predmeta koji Moodle koristi kao komponentu ili središnji medij diseminacije znanja, ili je riječ samo o dopunskom sadržaju u okviru redovno organiziranog kolegija. U procesu provjere znanja koriste se pitanja višestrukog odabira, točno/netočno, spajanja parova, kratkih odgovora, povezivanja kratkih odgovora, ugrađenih odgovora i esej. Za matematičke zadatke mogu se koristiti i numerički zadatci, kao i pitanja s računanjem. Također su zastupljeni i zanimljivi kvizovi. Njima je određeno vrijeme rješavanja kako bi rezultati bili što objektivniji. Velika je prednost što student odmah dobiva povratnu informaciju, a instruktor štedi vrijeme na ispravljanju testova – jedino eseje mora osobno pročitati i ocijeniti, što u postmodernom okružju u kojem u visokom obrazovanju prevladavaju ideje „mjera štednje”, racionalizacije resursa i potrebe za uštedama na svim planovima predstavlja veliku komparativnu prednost.

Pri postavljanju materijala za lekcije instruktori se također koriste i internetskim stranicama, datotekama, slikama, mp3 dokumentima, videima. Osim njih, i studenti mogu dodavati ono što smatraju važnim i potrebnim, ovisno o tome kako je organizirano upravljanje stranicama i koliki je udio aktivnosti studenata u interakciji koju stranice omogućuju. Također im je omogućena komunikacija putem foruma i brbljaonica (engl. *chat rooms*) u kojima dijele iskustvo i međusobno se upoznaju. Zanimljiva mogućnost Moodlea je *wiki* – u kojem grupe studenata sudjeluju na istraživanju jednog zadatka; najpoznatija primjena *wikija* je *wikipedia*. Ovisno o načinu na koji je ustrojen mrežni ured pojedinih sveučilišta, različita je i sloboda studenata u odnosu na materijale i tipove njihove diseminacije.

Posebnost Moodlea ističe se time što posjeduje rječnik, tako da ga u svakom trenutku i student i instruktor mogu konzultirati. Osim

toga, pri učenju jezika profesor (instruktor, mentor, tutor) može zatražiti od studenta da u rječnik unese neke novonaučene riječi.

Moodle ima i ankete koje služe za sakupljanje informacija i obradu podataka što bitno može utjecati na shvaćanje korisnosti pojedinih programa i naš odabir odgovarajućeg programa u procesu učenja hrvatskoga kao drugog i stranog jezika.

Sveučilište Humboldt koristilo je Moodle i Blackboard program. Kao prednosti Moodlea u odnosu na Blackboard naveli su sljedeće:

- osigurava individualne povratne informacije za svaki zadatak
- lakše se prati aktivnost svakog studenta u grupi:
 - kada i koliko često pristupa nastavi
 - odakle studenti pristupaju tečaju (Munoz – Van Duzer 2005).

Korisnici Moodlea ponekad se znaju žaliti na naglašenu jednostavnost programa, što se najčešće pripisuje njegovu obilježju programa otvorenoga tipa. Većina korisnika, pogotovo profesora, odnosno instruktora i tutora, zadovoljnija je Moodleom nego drugim obrazovnim programima zato što pruža vrlo velik broj mogućnosti i omogućuje instruktorima kvalitetnu izradu plana i programa. Moodle nije gotov proizvod, poput drugih programa koji nisu otvorenog tipa; korisnici kojima nije teško baviti se istraživanjem i preuzimanjem raznih mogućnosti u većini slučajeva odabrat će Moodle.

2.2. ANGEL

Program Angel LMS razvijen je u Americi, u Indianapolisu, 2000. godine unutar *Angel Learning Inc.*, uz *Angel ePortfolio*. Bio je posebno popularan na kampusima, koledžima i ustanovama usmjerenim na podučavanje, odnosno diseminaciju postojećih znanja i vještina, a zatim je narastao do poznatoga programskog rješenja kakvo danas možemo uočiti u školskom i sveučilišnom sustavu, prije svega u Sjevernoj Americi. Prikladan je za visoko obrazovanje, ali također i za K-12 škole, odnosno za kontinuirani sustav obrazovnog procesa od vrtića sve do kraja srednjoškolskog obrazovanja. Svojom strukturom ne razlikuje se previše od ostalih programa. Angel stavlja naglasak na mogućnost instruktora da sami kreiraju i individualiziraju program, „osigurava im uvid u performativnost studenata, dopušta im interaktivnost i intervenciju te im omogućava praćenje rezultata studenata” (<http://angellearning.com>). Angel nije prvi ovakav program, ali je postigao popularnost i može biti dobar

primjer drugim organizacijama kao što je Angel Learning da krenu u ovom smjeru. Angel se 2009. godine udružio s Blackboardom, što pojednostavljuje pristup nekim programima za učenje hrvatskoga kao drugog i stranog jezika s obzirom na činjenicu da su dva pionirska programa studiranja hrvatskog napravljena u ovim dvama programima, u Angelu na Sveučilištu Waterloo i u Blackboardu na Sveučilištu Macquarie.

Mark Harris je proučavao program Angel i pohvalio ga jer više institucija koje rade zajedno mogu podijeliti složene projekte na više radnih jedinica koje zatim ujedine. Pozitivnim je ocijenio i činjenicu što postoji „Who DunIt” funkcija, koja „dopušta instruktorima da elektronskom poštom upozore određene studente na njihovu (ne)aktivnost na tečaju” (Harris 2005).

Program Angel porabi, dakle, Sveučilište Waterloo u Kanadi, unutar kojeg se podučava hrvatski kao drugi i strani jezik. Uz tradicionalni oblik nastave, studenti imaju i mogućnost mrežnog učenja jezika. Na početku jednosemestralnog tečaja studentima se osiguraju udžbenik, CD-ROM i pristup virtualnom tečaju. Mrežni program porabe studenti koji su fizički udaljeni ili nisu u mogućnosti dolaziti na predavanja, no također i studenti koji sudjeluju u nastavi u razredu. Tečajeve CROAT 101 i CROAT 102 2008. godine postavio je mr. sc. G. Matas. Lekcije su slijedile udžbenike *Elementary Croatian 1 i 2* profesora koji je napravio pionirski posao na ovom području, dr. sc. Vinka Grubišića i postavljane su svakodnevno, kao i zadatci za vježbu. Osim svakodnevnih zadataka, studenti su svakog tjedna morali riješiti test i poslati ga u centar koji je riješene testove prosljeđivao instruktoru, što je sve bio dio završnog testa nakon kojeg je slijedila ocjena.

Učenje jezika specifično je jer više od bilo kojeg drugog predmeta zahtijeva praksu – stalno slušanje i razgovaranje kojim se uči i izgovor – jedan od najvažnijih segmenata usvajanja jezika. Ovaj problem riješen je mogućnošću snimanja unutar programa na kojima se može čuti izgovor izvornoga govornika hrvatskoga jezika. Snimač porabe i studenti i tako vježbaju svoj izgovor koji kroz povratnu mrežnu komunikaciju komentira instruktor.

Komunikacija studenata i instruktora putem Angel programa je neprestana. Brbljaonice i forumi služe za rješavanje jezičnih pitanja, međusobno upoznavanje i razmjenu iskustava. S obzirom na mogućnost pristupanja programu u bilo koje vrijeme, osim u vrijeme nadogradnje sustava, potrebno je definirati točno vrijeme konzultacija i istaknuti ga

na oglasnoj ploči kako se instruktor ne bi doveo u poziciju „sveprisutnosti”. U protivnom se korištenje ovakvog programa elektronskog obrazovanja umjesto pomoći u procesu „racionalizacije” učenja i studiranja jezika pretvara u opterećenje koje je instruktoru/nastavniku teško pratiti.

Svi korisnici Angela na prvi su pogled iznimno zadovoljni ovim programom zbog preglednog i zanimljivog izbornika. Uspoređujući Angel s Moodleom, jedan je instruktor dao prednost Angelu jer su „razne vrste pitanja koje biste htjeli postaviti dostupne u *pop-up* prozoru” (Shawn 2008). Također je primijetio korisnost e-portfelja koji „dopušta studentima da sami postavljaju dokumente ili adrese mrežnih stranica” (isto), što je njemu kao instruktoru iznimno važno jer tako može vidjeti da su studenti postigli zadane ciljeve.

Shvati li se elektronsko obrazovanje kao nadogradnja nastavi licem u lice, učenje jezika postaje jako zanimljivo i kreativno, s nizom dodatnih mogućnosti koje Angel i slična programska rješenja pružaju i instruktoru i studentima. Studenti koji ove programe biraju isključivo za učenje na daljinu uvijek imaju mogućnost iskoristiti npr. ljetne škole i doći u Hrvatsku ili na kampus koji nudi program kako bi nadogradili svoje znanje na temelju mrežno stečenih znanja i vještina.

2.3. BLACKBOARD

Blackboard Inc. tvrtka je osnovana 1997. u Washingtonu. Program Blackboard pušten je u upotrebu 2004. godine.

Zasniva se na sličnom principu kao i prethodna dva programa. Za razliku od programa Angel, koji se okrenuo potrebama visokih učilišta, Blackboard ima nešto širu primjenu, tako da se koristi i u gospodarstvu, ekonomiji, među markentinškim stručnjacima i sl. Za razliku od Moodlea, koji stalno treba nadograđivati, u Blackboardu je već sve postavljeno i ne dopušta tako veliku količinu kreativnosti. Uspoređujući ga s Moodleom, znanstvenici s Humboldt sveučilišta zaključili su da Blackboard ima sljedeće prednosti:

- dotjeraniji izgled stranica
- bolji pregled ocjena
- u diskusijama lakše se razlikuju pročitani i nepročitani postovi
- obavijesti su istaknutije prilikom pristupanja tečaju (Munoz – Van Duzer 2005).

Blackboard program za učenje hrvatskoga kao drugoga i stranog jezika koristi se unutar Sveučilišta Macquarie u Sydneyju od 2005. godine, a autori predmeta su mr. sc. Luka Budak i dr. sc. Boris Škvorc. Oni su implementirali nekoliko sadržaja preko Blackboarda, gdje se prije svega misli na Whiteboard, oglasnu ploču, brbljaonicu (engl. *chat group*) i gramatičke bilješke uz pisane lekcije. Godine 2008. instruktora je bila i prof. dr. sc. Gordana Galić-Kakkonen.

Materijali u Blackboard programu organizirani su za veći broj predmeta u Centru hrvatskih studija unutar odsjeka *Department of International Studies*. Mrežnu komponentu imaju ovi predmeti: *Introductory Croatian I i II*, *Intermediate Croatian I i II*, *Croatian Culture and Civilisation* i *Croatian Research Option*. Materijali koji su posredovani mrežno uglavnom prate pripremljene pisane materijale i CD-zapise lekcija koji se koriste na ovom sveučilištu za podučavanje hrvatskoga. Skriptu i vježbenicu studenti dobiju uz pristup mrežnom programu na početku tečaja, odnosno upisom na pojedine kolegije, koji su svi odreda jednosemestralni. Kako su svi studenti hrvatskoga jezika i kulture na ovom sveučilištu upisani u program učenja na daljinu, Blackboard je važno sredstvo komunikacije koje prenosi studentima sve važne informacije i služi za međusobnu komunikaciju među studentima, ali i za bolje upoznavanje instruktora i studenata. Uz stalne predavače na Sveučilištu Macquarie tijekom posljednjih nekoliko godina bilo je i gostovanja kolegica i kolega iz Hrvatske koji su se prvi put susreli s ovakvim tipom nastave. U tome je zanimljivo njihovo iskustvo, posebice s obzirom na činjenicu da je riječ o vođenju početnih tečajeva učenja hrvatskoga jezika kao sveučilišnog izbornog predmeta.

Iskustvo dr. Galić-Kakkonen primjer je kako profil studenata može utjecati na kvalitetu implementacije elektronskog obrazovanja u nastavi. Osim nekoliko kvalitetnih i motiviranih studenata, studenti u njezinoj grupi uglavnom su učili hrvatski kao izborni predmet, motivirani više na temelju pripadnosti zajednici negoli kao studenti slavistike ili jezika. Susrećući se s težinom gramatike hrvatskog jezika, a bez dovoljno vlastite motivacije, mnogi nisu najbolje prihvatili komunikaciju putem interneta kao središnji oblik posredovanja i prenošenja znanja i vještina vezanih uz gramatiku i konverzaciju. Oni, pak, koji su prihvatili ovakav način rada, kao i sama instruktora, bili su izuzetno zadovoljni Blackboardom kao programom. Istaknuli su njegovu jednostavnost i preglednost, kao i bezbroj mogućnosti koje program pruža za korištenje u nastavi.

Studenti koji su koristili i Blackboard i Moodle zadovoljniji su organizacijom materijala objavljenih na Blackboardu i smatraju da je lakši za upotrebu. Studenti kažu: organizacija materijala je razgranata i sistematična – svaki naslov ima više podnaslova između kojih odabiremo ono što nam treba.

Međutim, komunikacija s kolegama i instruktorom puno je bolja, po studentskim anketama, na Moodleu. Razumljivo je da ankete mogu biti subjektivni odraz slučajnog uzorka studenata te su rezultati varijabilni.

Temeljem istraživanja F. Martin sa sveučilišta u Sjevernoj Kaliforniji, gdje su upotrebljavali Blackboard program, ispitanici su najmanje bili zadovoljni grupnim radom na mrežnom tečaju. Među prve tri pozitivne stvari u svojem radu s ovim programom stavili su sljedeće:

- mogućnost brze povratne informacije u mrežnim kvizovima
- pristup materijalima u bilo koje vrijeme
- naviknutost na upotrebu tehnologije (F. Martin, 2008).

Među trima uspoređenim programima razlike su zaista u nijansama. Kao i za bilo koje iskustvo, i za elektronsko obrazovanje vrijedi da ćemo od njega dobiti onoliko koliko u njega uložimo, što vrijedi i za instruktore i studente. Bilo bi šteta ne iskoristiti mnoštvo mogućnosti koje nam ova programska rješenja pružaju, pogotovo u doba mrežnog i vizualnog pristupa informaciji. U vrijeme novih tehnologija elektronsko obrazovanje ne mora nužno biti jedini način posredovanja informacije i znanja, ali iskustva u Angelu i Blackboardu sa sveučilišta na kojima se već više od tri desetljeća podučava hrvatski kao drugi i strani jezik govore o mogućnostima koje nije moguće drugačije posredovati. Naime, s obzirom na ustroj sveučilišta u anglosaksonskom svijetu, racionalizaciju programa vezanu uz broj studenata i trošak lektora, mrežni predmeti vođeni iz jednog centra uz ljetne škole i povremena okupljanja mrežnih studenata zapravo su jedina budućnost učenja hrvatskoga kao drugog i stranog jezika na mnogim sveučilištima koja ovakve programe mogu pružiti jedino u ovom obliku.

3. NASTAVNICI I STUDENTI NOVE GENERACIJE

Implementacija elektronskog obrazovanja u nastavi zahtijeva drugačiji tip nastavnika, odnosno takvog pedagoga i stručnjaka koji će se prilagoditi tehničkim dostignućima potrebnim za napredovanje i promje-

ne koje se događaju u visokoškolskom obrazovanju, a koje se prvenstveno odnose na medij posredovanja, a onda i na metodološke pretpostavke kojima se taj medij prilagođava, odnosno koje se prilagođavaju njemu. Problem je što se u postojećem akademskom kadru na svim sveučilištima „neki boje da će im posao biti ugrožen, a drugi se osjećaju nesposobnima suočiti se s tehnološkim promjenama što ih čini nesigurnima” (Jones, O’Shea 2004:11). Iz iskustva sa Sveučilišta Macquarie u Sydneyju odgovorno se može tvrditi da ti problemi nisu nerješivi, ali da su potrebni sustavan rad, obrazovanje i podrška na pružanju pomoći nastavnom kadru s obzirom na razumljivu nesigurnost i nepovjerenje u nove tehnologije. Tu se, kako možemo saznati iz literature i anketa među nastavnicima na sveučilištima koja su elektronsko obrazovanje učinila sastavnim dijelom svog svakodnevnog poslovanja i kurikula, pojavljuju dva ključna problema. S jedne strane, problem je odnosa akademske zajednice prema novim tehnologijama kao inferiornima, s obzirom na tradiciju seminara, rada sa studentima i neposrednoga „živog kontakta”. S druge strane, pojavljuje se problem nepovjerenja u nove medije, jednako kako se on pojavljuje i u svakodnevnim medijima posredovanja. Onoliko koliko je problem posredovanja informacije putem e-novina, bloga ili drugih oblika novih medija neizvjestan i neprihvaćen u većinskoj tradicionalistički usmjerenoj zajednici, na sličan se način taj problem manifestira i u akademiji. Posredovanje nastavnih, seminarskih i drugih problemskih sadržaja u obliku e-informacije pojavljuje se kao problem s kojim se suočavaju podjednako studenti i nastavnici, ali je pitanje izbora nastavnika otvoreno i pruža se u obliku izbora: elektronska nastava ili klasična nastava, onakva kakvu mi u Hrvatskoj imamo kao jedini mogući izbor, barem u ovom trenutku.³

Kako su studenti uglavnom mladi ljudi naučeni na suživot s mrežnim svijetom, oni očekuju da će tečajevi postavljeni na sučelja elektronskog obrazovanja sadržavati određene ciljeve, novom mediju prilagođene sadržaje, takvim modalitetima primjerene oblike provjere znanja

³ Moodle kao oblik sudjelovanja u nastavnom procesu već su prihvatili mnogi fakulteti u Hrvatskoj. Samo na Sveučilištu u Splitu bilježimo primjer FESB-a, Fakulteta elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje. I u nastavi hrvatskog kao drugog i stranog jezika ima nekoliko primjera suradnje. Jedan je primjer suradnja Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Hrvatske matice iseljenika u projektu koji vode Zrinka Jelaska i Lidija Cvikić. Određeni obrisi programa elektronskog obrazovanja za sveučilišta u anglosaksonskim zemljama (Waterloo, Macquarie te nekoliko sveučilišta u SAD-u) vide se i u radu Centra za hrvatske studije u svijetu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

i instrukcijske strategije, što zahtijeva veliku kreativnost instruktora, u skladu s tvrdnjom J. Mihaljević Djigunović da će „sve više blijediti pojam o nastavniku kao konzumentu teorije, a jačati pojam o nastavniku kao kreatoru teorije i inicijatoru i sudioniku istraživanja” (Mihaljević Djigunović 2004: 332). Problem koje ovakvo „futurističko” pozicioniranje ne uzima u obzir pitanje je odnosa prema tradiciji proučavanja (u našem konkretnom slučaju filološke eksplikacije) fenomena kojim se određena struka tradicionalno bavi i činjenica da specifični problemi struke zahtijevaju drugačiju eksplikaciju od obraznog prijenosa, mehaničkog transfere znanja i nastavnih sadržaja u drugi medij.

Upravo su u tom smislu znanstvenici s Humboldt sveučilišta zabilježili neke od sljedećih komentara studenata koji su sudjelovali u mrežnoj nastavi (Munoz – Van Duzer 2005), od kojih ovdje navodimo one koji su karakteristični za problem kojim se bavimo:

- Mrežna nastava dala mi je mogućnost rada u vrijeme koje meni odgovara i to mi zaista odgovara.
- Za nekoga tko je sramežljiv poput mene, mrežni komentari su izvrstan način za sudjelovanje u raspravi. Inače ne sudjelujem toliko u raspravama u razredu.
- Bio sam prisiljen sudjelovati u nastavi češće nego što bih radio u tradicionalnoj nastavi, ali isplatilo se.

Nisu svi korisnici zadovoljni ovim pristupom. Neki od negativnih komentara su sljedeći:

- Bilo je teško završiti zadatke na vrijeme jer je bilo teško naći pristup internetu.
- Trebali smo odgovarati na postove tri puta tjedno. Više mi se sviđa kad sjedim u razredu i ako imam loš dan, ne moram ništa reći.
- Bilo mi je teško sudjelovati u ovakvoj nastavi jer je mrežna. Bolje učim u učionici gdje su studenti i profesor fizički prisutni.

Ono što je vrlo važno i s čime se slažu gotovo svi metodičari nastavnih procesa koji se odvijaju u novim medijima jest činjenica da je bit problema u kombinaciji između dobrih elemenata tradicionalne nastave i onog najboljeg što donosi elektronsko obrazovanje kao iskorak akademije u nove medije. Stoga smatramo da je izuzetno važno naglasiti činjenicu da se najbolji rezultati upotrebe obrazovnih programa postižu njihovim kombiniranjem s redovitom nastavom u učionici, što se naziva i hibridnim tipom. Elektronskim obrazovanjem koriste se i djeca u dječjim vrtićima te studenti na svim razinama, kao i odrasli u programu

cjeloživotnog obrazovanja. Kada se korisnici priviknu na upotrebu nove tehnologije, pozitivni rezultati u nastavi su zajamčeni, pogotovo ako instruktori vode računa o raznim tipovima učenika te ponude razne tipove zadataka: čitanje, govorenje, slušanje, gledanje. Istovremeno, tek kombinacija tradicionalnih nastavnih metoda i novih tehnologija donosi onaj tip sigurnosti koji postiže najbolje rezultate. Stoga je izuzetno važno u organizaciji nastavnih mrežnih procesa za hrvatski kao drugi i strani jezik u sredinama gdje je nemoguće fizički osigurati tradicionalnu nastavu uvijek biti svjestan ograničenja koja sa sobom donosi elektronsko obrazovanje i u sklopu programa ljetnih škola, cjelosemestralnih boravaka u Hrvatskoj, slanja lektora na vikend sesije i produžene boravke, gostovanja profesora i asistenata, videovezom nastavnih sadržaja i u obliku drugih izravnih veza osiguravati prisutnost žive riječi i osobnog kontakta sa studentima hrvatskog jezika u inozemstvu.

4. ZAKLJUČAK – BUDUĆNOST HRVATSKOGA KAO DRUGOG I STRANOG JEZIKA

Primjena programa elektronskog obrazovanja na visokim učilištima u svijetu postala je prepoznatljiva nadogradnja tradicionalnomu sustavu obrazovanja, pogotovo nakon što su istraživanja pokazala da „nove tehnologije nadomještaju, a ne istiskuju” (Clegg, Hudson, Steel 2003:9) dosadašnje metode nastave, što je izuzetno važno pozicioniranje, pogotovo kad govorimo o programu elektronskog obrazovanja u Splitu za učenje hrvatskog kao drugog i stranog jezika. Merkantilizacija obrazovnih ustanova prisiljava na neprestano usavršavanje i zadovoljavanje kriterija izvrsnosti, zbog čega implementacija edukacijskih programa u standardni program postaje imperativom, a to se ne odnosi samo na programe i sadržaje namijenjene studentima u inozemstvu nego i na dolazne studente koji će u budućnosti biti dijelom ERASMUS projekata, a koji će čak i prije dolaska u Hrvatsku imati mogućnost mrežno sudjelovati u nekom od pripremnih tečajeva hrvatskog jezika, kulture i „poetike svakodnevice”.

Problem koji svi potencijalni korisnici programa elektronskog obrazovanja i metodologijskih uvjeta rada putem mrežne nastave moraju riješiti jest pitanje ograničavanja vlastitih mogućnosti unutar ograničavajućih okvira koje zadaju nove tehnologije i novi mediji posredovanja. Prijemčivost za tehnološke inovacije kvaliteta je koja može pomoći i

stanju suvremenoga nastavnog procesa i inovacija na području nastave hrvatskoga kao drugog i stranog jezika u svijetu. S jedne strane tu mislimo na nastavu u okviru postojećih sveučilišta koja nude određene sadržaje vezane uz hrvatski jezik i književnost, a s druge na sveučilišta koja su spremna prihvatiti mrežne sadržaje s gostujućih portala i uključiti ih unutar vlastitih programa, kao što je to slučaj sa sveučilištima iz Sjedinjenih Američkih Država. Hrvatski pripada grupi manjih jezika što posebno zahtijeva njegovo očuvanje i prepoznatljivost u svijetu, najprije u okviru slavističkih katedri, a onda i u okviru programa koje u pojedinim sredinama korisnicima usluga pojedinih sveučilišta žele osigurati lokalne zajednice ljudi hrvatskog podrijetla. Činjenica je da se hrvatski poučava na određenom broju visokoškolskih ustanova u svijetu, na nekima uključujući i primjenu elektronskog obrazovanja. S jedne strane govorimo o ustanovama koje su vezane uz sustav lektorata kojima koordinira Ured za međunarodnu suradnju Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Tu govorimo o otprilike trideset i pet lektorata i dva centra hrvatskih studija. S druge, pak, strane, pojavljuje se čitav niz institucija iz svijeta koje su zainteresirane za preuzimanje gotovih programa s mrežnih programa koji nude gotove tečajeve, kolegije i sveučilišne programe hrvatskog kao drugog i stranog jezika.⁴

Koristi o kojima je ovdje riječ dvostruke su. Omogućuje se promocija hrvatskoga jezika i kulture u sredinama u kojima to nije do sada bio slučaj, a programi koji se mogu prirediti (u koordinaciji s kvalitetnim ljetnim školama koje zadovoljavaju komponentu „uživo” o kojoj je bilo riječi u trećem dijelu ovog rada) zadovoljavaju, s jedne strane, potrebu studenata, a s druge omogućuju osiguravanje programa bez prevelikog izravnog troška. Kako se cijelim programom može upravljati s jednog mjesta, isti sadržaji mogu postati dostupni u Australiji, Kanadi, Sjedinjenim Državama, na Novom Zelandu i u Velikoj Britaniji. Time se, s jedne strane, otvara mogućnost studentima koji nisu u prilici redovito dolaziti na nastavu da pristupe učenju. Neki od hrvatskih iseljenika možda nikada nisu bili u prilici naučiti jezik svojih predaka, ali globalizacija koju nam je omogućio internet anulira ovu pretpostavku i putem programa elektronskog obrazovanja oni dolaze u situaciju u kojoj mogu sudjelovati u ovom globalnom projektu. S druge strane, uz minimalna uložena

⁴ Među zainteresiranima koji su se u posljednje vrijeme obratili Centru za hrvatske studije u svijetu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu su UCLA (University of California Los Angeles) i University of Texas (Austin i Coledge Station).

sredstva može se skrojiti program koji zadovoljava ne samo zahtjeve pojedinih sveučilišta nego i zajednice koja stoji iza projekta u raznim sredinama. Iduća razina problematiziranja novih medija odnosit će se na srednje škole i na mogućnost da se o sustavu dopunskih škola progovori iz pozicije elektronskog obrazovanja, naravno, obogaćene odgovarajućim dopunskim programima i projektima.

Kako je jezik poseban predmet izučavanja jer zahtijeva stalnu praksu i govorenje, mrežno učenje nezaobilazan je nadomjestak koji dolazi uz neke druge oblike praktičnog učenja, bilo da je to tradicionalna nastava licem u lice s profesorom, izvornim govornikom, odlazak na ljetnu školu ili tečaj, odlazak u Hrvatsku ili pak korištenje još jedne mogućnosti tehnologije 21. stoljeća – sudjelovanje u programu mrežne stvarnosti i drugog života (engl. *virtual reality* i *second life*). Moodle je već uvrstio mrežni paralelni svijet drugih života i stvorio Sloodle – program u kojem se korisnici kreću kao sudionici kompjutorske animacijske igre, no ciljevi su obrazovni. Ovakve vrste programa su za korisnike starije od 18 godina, kako bi se maloljetnike zaštitilo od internetskog nasilja (engl. *bullying*) i neprimjerenih sadržaja koji se mogu izreći za vrijeme neželjenih upada. Iz tog razloga neke od mrežnih učionica mogu se zaključati ili dogovoriti kako izbjeći neželjene opasnosti interneta.⁵

Korisnici mogu ušetati u neki od kompjutorski animiranih gradova (na www.secondlife.com prisutno je nekoliko hrvatskih gradova), susretati izvorne govornike te putem *Skype* programa komunicirati s njima. Postavljene su i mrežne učionice u koje korisnici ušetaju te zajedno s profesorom sudjeluju u nastavi.

Implementacija obrazovnih programskih rješenja u nastavi hrvatskoga kao drugog i stranog jezika jedan je od ključnih elemenata njezove budućnosti. To se ne odnosi samo na nastavu jezika nego i na posredovanje ostalih sadržaja na daljinu, posebno kad govorimo o sveučilištima na kojima cjelokupne programe hrvatskoga jezika, književnosti i kulture vode jedna ili dvije osobe. Zamislimo li ovakvu nastavu kao kružni proces koji će na svom putu uvijek susresti nešto novo i to inkorporirati u proces sljedećeg kruga, dobivamo perpetuirano strujanje jezi-

⁵ Jedan ovakav projekt razvija naša kolegica iz Queenslanda, Natasha Levak, a zahvaljujući stipendiji MZOŠ-a ona je ovaj semestar provela kod nas u Splitu gdje smo zajednički radili na mogućim implementacijama ovog projekta u nastavni proces, bilo da je riječ o mrežnom učenju drugog i stranog jezika, ili o suplementarnoj aktivnosti u tradicionalnoj nastavi. Dio ovog programa u svoj program nastave uvodi i kolega Luka Budak u okviru svog programa u Sydneyju, na Sveučilištu Macquarie.

ka, kulture i književnosti po cijelom svijetu. Ideja Centra u Splitu upravo je na tom tragu: koordinacijom zajedničkih sadržaja, mrežnom bankom podataka s čitavim nizom predavanja, vježbi i drugih nastavnih sadržaja različite razine i namjene može se zapravo sudjelovati u programima većeg dijela sveučilišta, i to ne samo na razini ponude predavanja nego i provjere znanja i evaluacije programa.

Korištenje elektronskog obrazovanja pogoduje i umreženosti sveučilišta kojima se tako omogućuje brža i kvalitetnija suradnja, a upravo je omogućavanje brže komunikacije među znanstvenicima s CERN-a bio jedan od koraka koji su rezultirali internetom. U projektu o kojem ovdje govorimo Centar Sveučilišta u Splitu nije usamljen. U suradnji s Filozofskim fakultetom u Zagrebu i Filozofskim fakultetom u Splitu već je iniciran projekt zajedničkog Međusveučilišnog centra u kojem će se zajednički proizvoditi kvalitetni sadržaji koji će se moći uključivati u nastavu sveučilišta u svijetu o kojima je ranije bilo riječi. Umrežavajući centre u Hrvatskoj s centrima i visokim učilištima u svijetu, koristeći nove tehnologije, stvara se prepoznatljiva snaga i preduvjeti za izvrsnost, kako u nastavnom procesu, tako i u istraživačkom smislu, a sve to s vrhunskim predavačima čijim će se predavanjima moći pristupiti s bilo kojeg dijela svijeta. Osim poučavanja hrvatskoga jezika, na isti se način može poučavati i hrvatska književnost i kultura, a na široj razini i sve ostalo što se odnosi na hrvatske studije u svijetu – povijest, geografija, arheologija, antropologija...

Korištenje programa elektronskog obrazovanja čije je djelovanje dano u pregledu ne će u potpunosti zamijeniti modele tradicionalne nastave. Ono će ih nadograditi, učiniti zanimljivijima, vidljivijima i raširenijima. Na profesorima i studentima je da iskoriste mogućnosti koje pružaju tehnologije 21. stoljeća, a na našim sveučilištima i institucijama koje ih financiraju i prepoznaju njihove projekte da pripreme mogućnosti koje predstavljaju početak jedne nove faze u prezentaciji i ponudi sadržaja hrvatskoga jezika, kulture, književnosti i povijesti u svijetu.

5. LITERATURA

- Bassett, Caroline (2006): „Cultural Studies and New Media”, u *New Cultural Studies Adventures in Theory*. Ed. Garz Hall and Clare Birchall, Edinburgh Univeristy Press
- Barker, Chris (2003): *Cultural Studies: Theorie and Practice*, London, SAGE.
- Munoz, Kathy D. – van Duser, Joan (2008): „Blackboard vs. Moodle”, <http://www.humboldt.edu/~jdv1/moodle/all.htm>
- Bosnić, Ivana (2006): *Moodle priručnik*, Zagreb, Hrvatska udruga za otvorene sustave i Internet.
- Clegg, Sue; Hudson, Alison; Steel, John (2003): „The Emperor’s New Clothes: globalisation and e-learning in Higher Education”, u *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 24, No. 1.
- Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment (2001), Cambridge, Cambridge University Press and Council of Europe, http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/CADRE_EN.asp
- Črnivec, Ljubica (1993): „Alternativne metode i tradicionalna nastava stranih jezika”, u zborniku *Trenutak sadašnjosti u učenju jezika*, ur. M. Andrijašević, Y. Vrhovac, Zagreb, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Doolittle, Peter E. (2005): Constructivism and Online education <http://74.125.155.132/scholar?q=cache:xvPk62D0w8MJ:scholar.google.com/+author:%22Doolittle%22+intitle:%22Constructivism+d+online+education%22+&hl=hr>
- Dougiamas, Martin (2000): A journey into Constructivism, <http://dougiamas.com/writing/constructivism.html>
- Florence, Martin (2008): „Blackboard as the Learning Management System of a Computer Literacy Course”, *MERLOT Journal of online learning and teaching*, Vol. 4, No. 2.
- Guri-Rosenbilt, Sarah (2005): „’Distance education’ and ’e-learning’: Not the same thing”, u *Higher Education*, Vol. 49, No. 4.
- Harris, Mark (2005): „Technology review: ANGEL(TM) courseware by Angel Learning” http://findarticles.com/p/articles/mi_qa4057/is_200504/ai_n13642051/pg_2/?tag=content;col1
- Jones, Norah; O’Shea, John (2004): „Challenging hierarchies: The impact of e-learning”, u *Higher Education*, Vol. 48, No. 3.

- Johnson, Jean, Dyer, Jonny (2005): „User-defined content in a constructivist learning environment”, u *Recent Research Developments in Learning Technologies*
- <http://angellearning.com>
- <http://hledge.net/portal/content/view/73/59/>
- <http://moodle.org/stats/>
- http://docs.moodle.org/hr/O_Moodle_rješenju
- Mihaljević Djigunović, Jelena (2004): „Danas i sutra nastave stranih jezika”, u zborniku *Suvremena kretanja u nastavi stranih jezika*, ur. D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard, Zagreb, Rijeka, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Shawn (2008): <http://electricarchaeologist.wordpress.com/2008/10/01/angel-versus-moodle/>

SUMMARY

Most of the highly regarded higher education institutions in western countries have recently introduced e-learning methodology in a combined mode of delivering the educational content into the market place. Among the software solutions the most prominent are Moodle, Blackboard and Angel. This article is examining the possibilities of implementation of above programmes as well as the limits of their methodological implementation in teaching Croatian as a second and foreign language in virtual environment. The paper is also arguing that the combined method, between e-learning and traditional language teaching methodology, provides the framework for successful language learning environment. The importance of e-learning as a distant education form that is prepared for higher education outlets that are willing to introduce Croatian language in distant mode only is also examined in the final part of this paper.